

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«РОЗВИТОК УВАГИ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи КоГ01-М20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Чабелець Світлана Василівна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УВАГИ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	6
1.1. Увага як психічний процес.....	6
1.2 Особливості розвитку та формування уваги у дітей.....	16
1.3. Аналіз досліджень особливостей розвитку уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УВАГИ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	30
2.1. Методика дослідження уваги.....	30
2.2. Результати констатувального експерименту.....	41
2.3. Педагогічні умови розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.....	57
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Значущою характеристикою та умовою розвитку учня як суб'єкта навчальної діяльності є розвиток у нього довільної уваги. У процесі навчальної діяльності дитині постійно потрібна увага, що дає можливість добре сприймати, запам'ятовувати, осмислювати матеріал, діяти відповідно до вказівок вчителя, докладати вольових зусиль. Значна кількість проблем, які виникають у навчанні, пов'язані з функцією уваги та організацією навчальної діяльності, тому дослідження механізмів уваги було та є актуальним у психології та педагогіці. Знання психологічних механізмів початкових форм довільної уваги є значущою умовою створення системи формування довільної уваги у дітей.

Увага відображається у всій пізнавальній діяльності, що актуалізує необхідність її розвитку у дітей. Особливо актуальним це є у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями, зважаючи на особливості їхнього психічного розвитку. Системне порушення пізнавальної діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями виявляється у своєрідності розвитку всіх пізнавальних процесів. Не виключенням є й увага, яка характеризується значним недорозвитком у цієї категорії дітей, що обумовлює труднощі у навчанні, вихованні та розвитку їхньої особистості. Сприяння розвитку уваги є необхідним для успішності навчальної та корекційно-розвиткової роботи.

Проблема розвитку уваги широко досліджувана у психології та педагогіці. Вченими розглядаються питання сутності, видів та властивостей уваги, її вплив на розвиток інших психічних процесів, пізнавальної та навчальної діяльності (Б. Ананьєва, І. Страхова, Л. Виготський, О. Лурія, М. Лила, Т. Єгоров, О. Запорожець, С. Рубінштейн, Ю. Бабанський, М. Болдарев, С. Бочарова, М. Гончаров, Є. Григоренко, Ф. Корольов, Г. Понорядова, О. Солодухова та ін.). У спеціальній психології та педагогіці вивчались різні аспекти цієї проблеми, зокрема особливості розвитку уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями вивчали: Ю. Бугера, О. Граборов, М. Матвєєва, М. Певзнер, М. Петрова, С. Рубінштейн, В. Синьов, І. Шиф та ін.

Все ж проблема розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями залишається актуальною, зокрема питання її формування в учнів у процесі навчання.

Вагомість та актуальність проблеми розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями обумовило вибір теми нашого дослідження: «Розвиток уваги учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку».

Мета дослідження – розробити педагогічні умови розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз проблеми розвитку уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями на основі вивчення літературних джерел.

2. Розробити комплексну методику дослідження уваги у молодших школярів

3. Визначити рівень та особливості розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком.

4. Розробити педагогічні умови формування уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об’єкт дослідження – процес розвитку уваги у навчальній діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз літературних джерел, узагальнення, систематизація;

емпіричні: констатувальний експеримент; методика «Коректурна проба» (Тест Бурдона); методика «Таблиці Шульте»; тест Ріссу; методика оцінки переключення уваги Ф. Горбова; методика дослідження обсягу уваги при сприйманні найпростіших об’єктів; методика оцінки розподілу уваги В. Маршук.

статистичні: кількісний і якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

розроблено комплексну методику діагностики особливостей розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями молодших класів;

розроблено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

подальшого розвитку набули дослідження пізнавальної діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями, зокрема особливостей розвитку уваги.

Теоретичне значення роботи. Результати дослідження розвитку уваги учнів з інтелектуальними порушеннями є доповненням до вивчення особливостей їхнього пізнавального розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Результати констатувального експерименту щодо дослідження особливостей розвитку уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями та розробки педагогічних умов розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями можуть використовуватись педагогами у процесі навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями; студентами при вивченні психології дітей з інтелектуальними порушеннями, методики корекції пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями, проходженні практики в закладах загальної середньої освіти з інклюзивною та спеціальною формами навчання.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2020 року. За результатами дослідження опубліковано статтю.

Дипломна робота магістра складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменування), додатків. Загальний обсяг дипломної роботи магістра 80 сторінок, з них – 70 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Вивчення проблеми розвитку уваги в учнів зі інтелектуальними порушеннями дозволило зробити наступні висновки:

Увага є як психічний процес є значущою для організації психічної діяльності, оскільки присутня в діяльності всіх інших процесів. Без належного рівня уваги їхня якість значно знижується. Серед основних властивостей уваги виділяють: концентрацію, стійкість, переключення, обсяг, розподіл. Визначені властивості є позитивними та характеризують якісний розвиток уваги своєю сформованістю. Поряд з тим виділяють – негативні властивості уваги, зокрема: неуважність, розсіяність, які поєднуються з частим відволіканням від основної діяльності, невпевненістю, тривожністю.

У психології також виділяють різні види уваги, зокрема: мимовільну (виникає без зусиль волі); довільну (вимагає вольових зусиль робити не те, що хочеться, а те, що необхідно робити); післядовільну (розвивається в результаті продуманої роботи, коли з'являється інтерес, знімається вольове напруження). Увага є значущою для розвитку особистості в цілому та необхідною для навчання дітей, що обумовлює актуальність вивчення її особливостей розвитку у дітей.

Увага проявляється у її вибірковості та збереженні психічної діяльності. Зосередженість полягає у заглибленні в певну діяльність та відволікання від інших. Фізіологічна основа уваги полягає у домінуванні ділянок збудження у корі головного мозку, що забезпечують зосередженість на певних об'єктах та явищах. Сутнісні характеристики уваги свідчать про її необхідність у будь якій діяльності для забезпечення успішного виконання, в тому числі й навчання. Для формування навичок уваги в процесі навчання важливо дотримуватися достатнього темпу навчання; здійснювати опору на активну розумову діяльність мінімізувати відволікаючі фактори, подразни; чітко та стисло пояснювати сутність завдання дітям до початку його виконання.

У дітей з інтелектуальними порушеннями відзначається значний недорозвиток уваги, що негативно позначається на усій пізнавальній

діяльності. Порушеними виявляються усі властивості уваги, зокрема: наявний малий обсяг уваги, труднощі розподілу, концентрації та переключення. Такі особливості уваги значно ускладнюють процес навчання та обумовлюють необхідність створення відповідних умов для її розвитку з урахування структури порушення.

Метою констатувального етапу експерименту було визначення особливостей розвитку уваги в учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями. Для досягнення мети була розроблена методика дослідження, яка містила наступні методи діагностики: методика «Коректурна проба» (Тест Бурдона), методика «Таблиці Шульте», тест Ріссу, методика оцінки переключення уваги Ф. Горбова, методика дослідження обсягу уваги при сприйманні найпростіших об'єктів, методика оцінки розподілу уваги В. Маршук. Для дослідження було сформовано вибірку респондентів: 24 учні 3-4 класів з інтелектуальними порушеннями та 27 учнів з типовим розвитком.

У процесі констатувального експерименту було визначено та обґрунтовано рівні розвитку уваги у молодших школярів. Високий рівень розвитку уваги, який характеризується довільністю зосередження, концентрації уваги, переключення та розподілу було виявлено у 25,93% учнів з типовим розвитком і зафіксовано його відсутність в учнів з інтелектуальними порушеннями. Середній рівень уваги було виявлено у 25,73% досліджуваних з інтелектуальними порушеннями та у 67,49% учнів з типовим розвитком, для якого характерними є частково сформована здатність довільно утримувати увагу на об'єкті чи діяльності та періодична потреба у допомозі, стимулюванні, незначні труднощі переключення та розподілу. Низький рівень розвитку уваги спостерігався у більшості учнів з інтелектуальними порушеннями (74,53%) та у 6,58% досліджуваних з типовим розвитком. Увага цих учнів характеризується не достатньо довільністю, низькою стійкістю, значними труднощами переключення та переважанням мимовільної активності. Розподіл практично не сформований, тому виконання двох діяльностей одночасно викликає значні труднощі та зниження успішності

виконання. Проведене дослідження засвідчило переважання низького рівня сформованості уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та середнього і високого рівня у однолітків з типовим розвитком. Такі результати свідчать про необхідність здійснення спеціальної роботи з метою поліпшення стану розвитку уваги, оскільки вона є значущою для розвитку всіх інших психічних процесів.

З цією метою нами було розроблено педагогічні умови розвитку уваги учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання, зокрема: використання наочних посібників відповідно теми та мети уроку; правильна організація навчального процесу (зміна видів діяльності; урахування темпу роботи учнів та динаміки втомлюваності; різноманітність завдань; індивідуальний підхід у виборі методів та прийомів розвитку корекції уваги; зменшення відволікаючих подразників на етапі пристосування до порушення; раціональне використання принципів та методів спеціальної педагогіки); розвиток в учнів відповідальності; використання вчителем різних ігор активізації уваги. Розроблені педагогічні умови сприяють підвищенню пізнавальної активності учнів та розвитку різних властивостей уваги.

Перспективними напрямками дослідження буде апробація розроблених педагогічних умов та розробка методичних рекомендацій для педагогів щодо розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ансимова Н.П., Смирнова А.В. Развитие внимания и памяти младших школьников на уроках. *Ярославский педагогический вестник*. 2020. № 6 (117). С. 127-138. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/razvitie-vnimaniya-i-pamyati-mladshih-shkolnikov-na-urokah.pdf>.
2. Баданина Л.П. Основы общей психологии. Москва: Издательство Флинта. 2012. 448 с.
3. Барташнікова І.А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 40 с.
4. Богущька Т.О. Онтогенетичні особливості формування основних властивостей нервових процесів. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 18. С. 53-61.
5. Борзенкова О.А., Ким Е.П. Особенности развития внимания в образовательной деятельности младших школьников (теоретический аспект). *Humanitarian Balkan Research*. 2019. Т.3. № 1(3). С. 8-11. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/osobennosti-razvitiya-vnimaniya-v-obrazovatelnoy-deyatelnosti-mladshi h-shkolnikov-teoreticheskiy-aspekt.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/osobennosti-razvitiya-vnimaniya-v-obrazovatelnoy-deyatelnosti-mladshi-h-shkolnikov-teoreticheskiy-aspekt.pdf).
6. Бугера Ю.Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів у процесі навчальної діяльності. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2015. 1 (14). С. 11-16.
7. Бугера Ю.Ю. Формування уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку в процесі навчання: дисертація канд. псих. наук: 13.00.03 - корекційна педагогіка. Кам'янець-Подільський. 2017. 271 с.
8. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с
9. Варій М.Й. Загальна психологія: навчальний посібник. Львів: Край, 2005. С. 667-787.

10. Вишнівська І. О. Розвиток та корекція уваги учнів молодшого шкільного віку. *Парадигма знання*. 2015. №3. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/479>.

11. Волкова В.А., Пятківська О.П. Розвиток довільної уваги у дошкільників. *Матеріали за XI міжнародна научна практична конференція «Новината за напреднали наука ~ 2015»*. 2015. Т. 11. С. 8-11. URL: <http://surl.li/athel>.

12. Гиппенрейтер Ю.Б., Романов В.Я. Психология внимания. 2001. Москва : ЧеРо, Омега-Л, 2005. 858 с.

13. Давыдов В.В. Психическое развитие в младшем школьном возрасте. *Возрастная и педагогическая психология*. Москва : Просвещение. 1999. 364 с.

14. Добрынин Н.Ф. Изучение особенностей внимания младших школьников. *Возрастные особенности познавательной деятельности школьников и студентов* : сборник. Москва, 1979. С. 3 – 25.

15. Дормашев Ю.Б., Романов В.Я. Психология внимания. 3-е изд., испр. Москва : Московский психолого-социальный институт ; Флинта, 2002. 376 с.

16. Дроздова В.А. Основные свойства внимания и возможности их эффективного использования в современных условиях. *Психология, социология и педагогика*. 2014. № 2. URL: <https://psychology.snauka.ru/2014/02/2776>.

17. Дубровина И.В., Андреева А.Д. Младший школьник: развитие познавательных способностей: пособие для учителя. Москва : Просвещение, 2003. URL: <https://www.twirpx.com/file/51468/>.

18. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навчальний посібник Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

19. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: Теоретичний курс: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.

20. Заброцький М.М. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2002. 104 с.

21. Завьялова Т. Л., Стародубцева И.В. Сборник игровых занятий по развитию памяти, внимания, мышления и воображения у младших школьников. Москва : Аркти, 2008. 56 с.
22. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 464 с.
23. Зубова С.П. Формирование внимания младших школьников на уроках математики: методическое пособие. Самара: ООО «Офорт», Самарский государственный педагогический университет, 2003. 52 с.
24. Коробка Л. Увага у навчальній діяльності підлітків. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*. 2013. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/89>.
25. Курс лекцій з дисципліни «Загальна психологія» / укладач І.М. Ушакова. URL: <http://surl.li/atduj>
26. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
27. Леонтьев А.Н. К теории развития психики ребенка. Избранные психологические произведения. Москва : Педагогика, 1983. Т. 1. 391 с
28. Маклаков А.Г. Общая психология. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 592 с.
29. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
30. Мартинюк І.А. Патопсихологія: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 208 с.
31. Методы исследования восприятия, внимания и памяти: Руководство для практических психологов / Е.А. Андронникова, Е.В. Заика. Харьков, 2011. 161 с.
32. Миронова С.П., Докучина Т.О. Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2019. 132 с.

33. Неровня О.В. Психологія уваги: курс лекцій. Львів : Вища школа, 2006. 20 с.
34. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. Москва : Высшее образование, 2006. 122 с.
35. Основи психології / за заг. Ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ : Либідь, 1996. 632 с.
36. Павелків Р.В. Загальна психологія: підручник. Київ : Кондор, 2012. 576 с.
37. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія. Суми, 2005. 330 с.
38. Пронь М.Ю. Увага у навчальній діяльності підлітків. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. 2 С. 165-174.
39. Психологія: підручник/ за ред. Ю.Л Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 400 с
40. Рождественская Д.А. Особенности развития внимания у детей младшего школьного возраста с нарушением интеллекта. *Молодой ученый*. 2019. № 29 (267). С. 142-144. URL: <https://moluch.ru/archive/267/61731/>.
41. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 томах. Москва: Педагогика. 1989. Т. 2. 357 с.
42. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника: учебное пособие. 3-е изд., перераб. И доп. Москва : Просвещение. 1986. 192 с.
43. Савченко Т.Л. Сутність уваги, уважливості і спостережливості як індивідуальних рис особистості. *Актуальні проблеми психології*. Том V. Вип. 10. С. 205-209.
44. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
45. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ 2012. 296 с.
46. Синьов В. М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.

47. Специальная психология / за ред. В.И. Лубовского. 2-е вид., испр. Москва : Академия, 2005. 464 с.

48. Спеціальна психологія. Тексти : навчальний посібник / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. Ч. II. 140 с.

49. Спеціальна психологія. Тексти: навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. Ч. I. 158 с.

50. Стадненко Н.М, Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси олігофренопсихології / за ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.

51. Страхов И.В. О психологической структуре внимания. *Вопросы психологии*. 1976. Вып. VIII. С. 95-96.

52. Худик В.А. Психологическая диагностика детского развития: методы исследования. Київ : Освіта, 1992. 220 с.

53. Шорохова В.В. Педагогічна корекція уваги розумово відсталих учнів 1-3 класів у процесі навчальної діяльності.
URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8132/1/V_SOROKHOVA_PTP_700_IPP_O.pdf